

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ЖУРНАЛІСТИКИ ТА ФІЛОЛОГІЇ

**СУЧАСНИЙ
МАСОВОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОСТІР:
ІСТОРІЯ, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ**

МАТЕРІАЛИ

**науково-практичної конференції
студентів, аспірантів та молодих науковців**

Суми, 26–27 травня 2022 р.

УДК 007 : 304 : 070

Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи: матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (Суми, 26–27 травня 2022 року) / уклад. : І. Р. Жиленко, В. О. Садівничий. – Суми : Сумський державний університет, 2022. – 118 с.

До збірки увійшли наукові матеріали молодих науковців, аспірантів кафедри журналістики та філології СумДУ та інших ЗВО України, а також студентів спеціальностей «Журналістика», «Реклама і зв'язки з громадськістю». Дослідження пов'язані з комплексною програмою науково-дослідних робіт СумДУ, безпосередньо з науковим напрямом досліджень кафедри журналістики та філології у межах теми «Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи».

Матеріали друкуються в авторській редакції.

Modern mass communication space: history, realities, perspectives: the Materials of the scientific-practical conference of students, graduate students and young scientists (Sumy, 26–27 May 2022) / compiled by I. Zhylenko, V. Sadyvnychy. – Sumy : Sumy State University, 2022. – 118 p.

The collection includes scientific materials of young teachers, graduate students of the Department of Journalism and Philology of the Sumy State University and also students with the chief subject «Journalism», «Advertising and Public Relations». The research is related to the complex program of scientific works of the Sumy State University, directly to the scientific sphere of the research of the Department of Journalism and Philology within the theme «Modern mass communication space: history, realities, perspectives».

Materials are printed in the original edition.

ІЗ ВДЯЧНІСТЮ ГЕРОЯМ:

**солдатам та офіцерам Збройних Сил України,
територіальної оборони та добровольчих формувань
за можливість в умовах війни
проводити навчальний процес та займатися наукою!**

**ВІРИМО В УКРАЇНУ!
БУДУЄМО ОСВІЧЕНУ УКРАЇНУ!**

ДУХОВНІ СЕНСИ КАТЕГОРІЇ "ПРАВДА" В РИТОРИЦІ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В. ЗЕЛЕНСЬКОГО В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

*Світлана Петренко,
доктор філософії з журналістики,
старший викладач КУБГ*

Аналізується актуальне питання, пов'язане з розумінням духовний аспектів категорії Правди. Об'єктом дослідження є Правда як соціальнокомунікаційна категорія журналістики, предметом – духовні сенси Правди. Мета – з'ясування місця і ролі духовних сенсів Правди в риторичі президента України в умовах російсько-Української війни. Категорія Правда займає чільне місце в риторичі президента В. Зеленського. У взаємозв'язку з нею представлені такі категорії, як свобода, мир, єдність, гідність, добро, які В. Зеленський піднімає на рівень духовного сприйняття. Стверджується, що духовний аспект Правди потребує міждисциплінарних досліджень і є перспективним науковим напрямком.

***Ключові слова:** Правда, духовні сенси, духовність, соціальні комунікації, журналістика, російсько-Українська війна, президент України, Володимир Зеленський.*

SPIRITUAL MEANINGS OF THE "TRUTH" CATEGORY IN THE RHETORIC OF THE PRESIDENT OF UKRAINE V. ZELENSKY IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.

*Svitlana Petrenko,
PhD in Journalism,
Senior Lecturer of the BGKU (Borys Grinchenko Kyiv University)*

The topical issue related to the understanding of the spiritual aspects of the category of Truth is analyzed. The object of research is Truth as a social-communication category of journalism, the subject - the spiritual meanings of Truth. The goal is to clarify the place and role of the spiritual meanings of Truth in the rhetoric of the President of Ukraine in the conditions of the russian-Ukrainian war. The Truth category occupies a prominent place in the rhetoric of President V. Zelensky. Such categories as freedom, peace, unity, dignity, goodness are presented, which V. Zelensky raises to the level of spiritual perception. The spiritual aspect of Truth requires interdisciplinary research and is a promising scientific field has argued.

***Keywords:** Truth, spiritual meanings, spirituality, social communications, journalism, Russian-Ukrainian war, President of Ukraine, Volodymyr Zelensky.*

Вступ. Правда² є важливою категорією соціальних комунікацій і журналістики. Проте донедавна науково не визначеною і не детермінованою. Здебільшого, її мають на увазі як певну цінність – і це підтверджує непересічну актуальність категорії Правди в суспільному комунікаційному житті, але при цьому її розуміння й сприйняття зводиться переважно до встановлення достовірності факту, що окреслює лише одну функцію Правди – функцію констатації (відповідності) того, що є та/або відбулося. Все частіше «правда» сприймається як категорія суб'єктивного сприйняття світу – «у кожного – своя правда».

У сучасному комунікаційному просторі Правда є знівельованою, переважно – релятивною категорією, у зв'язку з чим втрачає свої моральні сенси, а відповідно – функцію морально-ціннісного регулятора та мірила справжності [1]. І це є системною проблемою соціальних комунікацій і комунікаційного простору в глобальному масштабі. З цього погляду, важливими є тенденції, що досить потужно виявилися в риторичі президента України Володимира Зеленського

² Тут і далі слово Правда вживаємо з великої літери, вирізняючи поняття Правди, що має первинні абсолютні сенси, від його релятивних псевдозамінників.

під час повномасштабного вторгнення російського агресора в Україну, й особливо – у перші місяці війни. Йдеться про духовні сенси Правди в контексті медіа-звернень очільника держави України до народу.

Тож об'єктом нашого дослідження є Правда як соціальнокомунікаційна категорія (СКК) журналістики, предметом – духовні сенси Правди як СКК. Мета – виявлення духовних сенсів Правди в риторичі президента України та з'ясування їхнього місця і ролі в медіакомунікаціях в умовах російсько-Української війни. Відповідно, науковими завданнями є здійснення аналізу риторики медіа-звернень президента України В. Зеленського на предмет виявлення духовних сенсів Правди, визначення місця та ролі духовних сенсів Правди в риторичі війни, порівняння сенсів Правди в риторичі президента України з сутнісними (первинними) сенсами Правди як засадничо-ціннісної категорії.

Теоретичне підґрунтя. Активна увага до тема правди українських дослідників-журналістикознавців була прикута в кінці ХХ – початку ХХІ століття. Цій темі присвячені наукові публікації Й. Лося [2, 3, 4, 5], І. Михайлина [6, 7, 8], В. Різуна [9, 10, 11, 12]. При цьому, розглядаючи місце та роль правди як засадничого принципу журналістики, кожен із науковців тією чи іншою мірою звертав увагу на духовні аспекти, пов'язані з правдою. Найглибше до окреслення духовної природи Правди підійшов Й. Лось. Науковець апелює до Божественної природи Правди, що викладено у зазначених вище працях, а також у підтримуваний ним концепції світоглядної публіцистики.

У той же час американський науковець Р. Кейз (Ralf Keyes), проаналізувавши тенденції, вже у 2004 році констатував появу ери постправди [13], характерною особливістю якої є нівелювання й ігнорування духовних аспектів Правди та перенесення акцентів на поширені в сучасному соціокультурному і соціальнокомунікаційному середовищах психоемоційні сприйняття та розуміння «правди».

Доречно зазначити, що, як виявило здійснене нами історіографічне дослідження категорії правди в соціальних комунікаціях (СК) і журналістиці [1, с. 44–85], в останнє десятиліття намітилася чітка тенденція зниження науково-дослідницької уваги до вивчення категорії «правда», натомість зросла кількість досліджень різноманітних виплодів неправди та її релятивних замінників – постправди, фейків, різновидів псевдоправд та інших продуктів маніпуляційних технологій у медіа.

Методологія дослідження. Дослідження здійснене в межах парадигми «правда – журналістика – суспільство», що відображає взаємопов'язаність ключових понять у системі соціальнокомунікаційної взаємодії (СКВ) й орієнтованість наукової розвідки на розв'язання комплексної проблеми правди в журналістиці. Методологічною основою є соціальнокомунікаційний підхід. Відповідно до цього, здійснено спостереження, фіксацію, опис та аналіз даних, що стосуються духовних аспектів Правди в риторичі президента України, а також їх інтерпретацію в системі координат соціальних комунікацій (СК).

Застосовуючи метод системно-структурного аналізу в межах СК-підходу, проаналізовано духовні складники поняття «правда» та їх взаємопов'язаність і взаємозалежність з іншими компонентами Правди як СКК. Це дозволило з'ясувати роль духовних аспектів у системі медіакомунікацій в умовах воєнного та інформаційного протистояння. Із застосуванням методів інформаційно-культурологічного аналізу здійснено осмислення духовних сенсів концепту Правда. При цьому використано елементи концептуального, дискурсивного, герменевтичного аналізів у площині СК і журналістики. Необхідність осмислення метафізичних, духовних явищ і категорій спонукало до застосування таких філософських методів, як метафізичний, інтуїтивний, гіпотетичний. У ході наукової розвідки на різних її стадіях використані методи індукції, дедукції, синтезу, узагальнення.

Результати та обговорення. Ситуація, обрана для дослідження і на фоні якої лунала риторика президента України Володимира Зеленського, є непересічною і навіть унікальною тим, що дозволяє вочевидь спостерігати реальну дію духовного феномена Правди, що виявився у формуванні єдиного медіапростору, згуртованості й об'єднанні духовних, інтелектуальних і фізичних зусиль і ресурсів українського народу в протистоянні агресору.

Для розуміння теми важливо нагадати, що і як говорив президент у перші дні війни:

«Ми на своїй землі. За нами – ПРАВДА³. Знищити наш характер не вийде. Ракети «калібр» безпорадні проти нашої СВОБОДИ» (Звернення Президента на другий ранок масштабної війни, 25 лютого 2022 р.) [14]. «Ми завжди казали: «За нами – ПРАВДА». А це означає, що вдаються навіть найбільші досягнення» (Вечірнє звернення Зеленського від 26 лютого) [15]. «Це – ЗЛО, яке прийшло на нашу землю і яке треба знищити. Вони БРЕХАЛИ, що не будуть чіпати цивільне населення, але з перших годин вторгнення російські війська б'ють по цивільній інфраструктурі. Вони свідомо обрали тактику на ураження людей і всього того, що робить життя просто нормальним...» (Ранкове звернення Зеленського від 27 лютого) [16].

І ще кілька важливих прикладів. Після скинутих бомб на духовну святиню у Харкові Володимир Зеленський сказав: «Святе місце тепер побите війною. Вони не бояться навіть цього. Користуються тим, що Бог не дає моментальної відсічі. Але Бог все бачить і відповідає. Відповідає так, що вам не сховатися. Немає такого бункеру, щоб пережити відповідь від Бога. А собор ми точно відновимо, щоб жодного сліду війни там не залишилось. І якщо ви навіть зруйнуєте всі наші собори та церкви – ви не зруйнуєте нашої віри, нашої щирої віри в Україну і в Бога. Віри в людей... А тих, хто загинув ми не забудемо. Ми. Разом з Богом!». І в тому ж зверненні: «Нам немає що втрачати, окрім власної СВОБОДИ, окрім власної ГІДНОСТІ. Для нас це є найбільший скарб. Нас стільки разів хотіли знищити, але не змогли. Хотіли стерти з лица землі, але не вдалось. Били в спину, але ми стоїмо на ногах. Хотіли, щоб ми мовчали, але нас почув весь світ. Ми стільки пройшли, і якщо хтось думає, що, подолавши все це українці, всі ми, злякаємось, зламаємось або просто здамося, – він просто нічого не знає про нас, він не знає нічого про Україну! І йому нема що робити тут! Нема що робити серед нас. Він – чужий!» (Ранкове звернення Зеленського від 3 березня) [17]. Ці звернення президента є одухотвореними, і вони мали позитивний відгук у серцях і діях членів українського суспільства.

Як виявив аналіз, в риторичі президента В. Зеленського перших днів повномасштабного вторгнення категорія Правда займає чільне місце. На неї президент робить акцент, говорячи про інформаційну політику в умовах війни. Поряд з категорією Правда у тісному зв'язку активно представлені такі категорії, як свобода, мир, єдність, гідність, добро, які Володимир Зеленський піднімає на рівень їх духовного розуміння, усвідомлення потужних духовних сенсів, що вони містять. Вдається також і до біблійних метафор «світло – темрява», що асоціативно характеризують протистояння Добра та зла. Поряд з цими духовними категоріями в риторичі президента України артикуються поняття і категорії, що є антагоністами Правди і Добра та мають протилежну духовну природу – природу зла (табл. 1):

ДОБРО	ЗЛО
ПРАВДА	БРЕХНЯ
СВОБОДА	РАБСТВО, ОКУПАЦІЯ
МИР	ВІЙНА
ЄДНІСТЬ	РОЗДІЛЕННЯ
СВІТЛО	ТЕМРЯВА
ДОБРО	ЗЛО
ГІДНІСТЬ	БЕЗЧЕСТЯ
ЖИТТЯ	СМЕРТЬ

Таблиця 1. Духовні категорії в риторичі президента України В. Зеленського.

Важливим є те, що в перші дні та тижні російсько-Української війни Володимир Зеленський продемонстрував відкритість позиції президента України перед українським суспільством та народами інших країн, яким адресовані були його звернення. Це корелює зі щирістю, чесністю, відвертістю, що є невід'ємними компонентами Правди як комунікаційної

³ В усіх цитованих текстах виділяємо духовні категорії, пов'язані з категорією Правди, великими літерами (СВОБОДА, МИР, ДОБРО, ГІДНІСТЬ тощо), а також – антиподи Правди (ЗЛО, БРЕХНЯ тощо).

категорії, що має духовну природу і спрямована в соціум на Добро [1, с. 122–124]. Це мало відповідні відгуки, за якими слідували конкретні позитивні дії.

Неодноразово президент визначає війну як боротьбу Добра і Зла і піднімає розуміння агресивних дій ворога від земної битви за території до духовної боротьби, що зачіпає увесь світ. Говорить чітко, прямолінійно, іноді навіть різко. У словах президента України – реальна, духовно визначена, політична дія, спрямована на протистояння агресії як злу у світовому масштабі. «Маємо назвати речі своїми іменами: Злочинні дії Росії проти України мають ознаку геноциду... Росія – на шляху ЗЛА» [16]. А в зверненні до Європарламенту: «Доведіть, що ви – разом з нами. Доведіть, що ви нас не відпускаєте. Доведіть, що ви, дійсно, європейці. І тоді ЖИТТЯ переможе СМЕРТЬ, а СВІТ(ЛО) – ТЕМРЯВУ» [18].

У реальному часі ми мали можливість спостерігати вплив цієї риторики Правди на світову політику й процеси. Розгублена Європа й увесь демократичний світ, що до цього вважався непохитним, побачили свої слабкості. Звернення президента України відкривали Правду, болісну, неприємну, але заради перемоги Добра. Важливим моментом є те, що у своїх зверненнях Володимир Зеленський не відділяє поразку і перемогу України від поразки і перемоги Європи та всього цивілізованого світу, що вказує на розуміння ним російсько-Української війни не як локального «конфлікту», не як протистояння армій, а як протистояння світового масштабу, що окреслюється духовним виміром – боротьбою Добра і зла. І ключовим моментом у цій боротьбі є Правда.

Тож риторику президента у перші чотири місяці російсько-Української війни, й особливо на її початку, ми схильні розглядати як риторику Правди.

Що дає підстави так стверджувати? Передусім, здійснене нами дослідження категорії правди як СКК журналістики, в межах якого проведено науковий пошук абсолютних сенсів Правди та виявлено духовну, метафізичну природу Правди, з'ясовано первинні сутнісні ознаки, характеристики та властивості Правди як феномену, поняття та категорії [1, с. 94–124]. Це дозволило детермінувати категорію Правди в СК і журналістиці та відповідно визначити функції та критерії Правди [1, с. 175–189]. Також виявлено і визначено 4 ключові форми існування Правди: Правда мотиву (ПМ), Правда слова (ПС), Правда дії (ПД), Правда факту (ПФ), а також з'ясовано головні принципи механізму дії Правди (МДП) [1, с. 161–173]. У результаті зроблено висновок, що Правда є метакатегорією та метацінністю СК і журналістики, і має посісти це місце в системі понять і категорій відповідної галузі наукових знань, а правдоцентричність – стати засадничим принципом справжньої (правдоцентричної) журналістики та особистості журналіста, на формування якого мала б спрямувати свої зусилля журналістська освіта [1, с. 208–211].

Спостереження за комунікаціями, риторикою російсько-Української війни в реальному часі тільки підтверджує наші висновки й отримані результати наукового дослідження. Не вдаючись до детальних пояснень критеріїв та функцій Правди (це можна дізнатися з наукового дослідження за поданими вище посиланнями), звернемо увагу на головне: Правда у своїх первинних духовних сенсах і вимірах – це апріорі спрямована на суспільне Добро комунікаційна категорія, що нерозривно пов'язана з такими духовними, ціннісними категоріями як Любов, Мудрість і Справедливість, остання з них можлива лише в результаті дії (чину) Правди. Важливим є й інший критерій Правди: Правда завжди об'єднує, іншими словами – вміщаючи в собі всі вказані вище цінності, через викриття неправди та відділення від зла, з яким Правда не має нічого спільного, – веде до єдності в Добрі.

На початку 7-го дня повномасштабного вторгнення президент України В. Зеленський звернувся до співвітчизників з такими словами: «Бажаю здоров'я, ЄДИНА країно! Я не випадково сказав – ЄДИНА. Почався 7-й день цієї страшної війни. Війни, яку ми відчуваємо однаково. За цей час у нас ЄДНОСТІ більше, ніж за 30 років. Спочатку нам було однаково страшно, потім – однаково боляче. А зараз – все однаково. Окрім ПЕРЕМОГИ. Окрім ПРАВДИ. Окрім МИРУ. Окрім СПОКОЮ, до якого ми хочемо прийти. Окрім ЖИТТІВ наших людей, за які ми переживаємо. Окрім УКРАЇНИ. За цей час ми ПО-СПРАВЖНЬОМУ СТАЛИ ЄДИНИМ ЦІЛИМ. Ми багато ПРОБАЧИЛИ один одному. Ми ПОЛЮБИЛИ один одного. Ми ДОПОМАГАЄМО один одному. Ми БОЇМОСЯ один за одного. Вчора зранку на площі свободи ми всі були

харків'янами. Потім ворог зніс нас усіх ударами по житлових будинках в Бородянці. Вчора ввечері нас знову бомбили у Києві, і ми всі знову загинули у Бабиному Яру. Від ракетного удару. Хоча весь світ обіцяє. Обіцяє постійно: НІКОЛИ ЗНОВУ...» [19]. Тільки наповнена духовними сенсами Правда є сутнісною і може виконувати роль мірила справжності в соціальнокомунікаційному середовищі та житті суспільства в цілому.

Вважаємо за доцільне зазначити, що, досліджуючи риторику президента України ми не ідеалізуємо ні його позицію, ні вчинки, а тим більше мотиви (оскільки це найзакритіша сфера особи), а звертаємо увагу лише на духовні сенси в риториці Володимира Зеленського, у тому вигляді, в якому вони транслюються в комунікаційному просторі. Реальність виявляє, що не все просто у політичному та й соціальному середовищі країни, що перебуває в стані війни, несе в собі наслідки подвійних стандартів попередньої ідеології, масифікованої протягом десятиліть свідомості, руйнації фундаментальних моральних підвалин, втрати духовних сенсів ключових понять.

Повернення до духовних сенсів Правди в риториці президента України В. Зеленського, на наш погляд, дало важливі результати. Передусім, це добровільно й ефективно об'єднало націю, народ задля перемоги, чого не може зробити насилля і найсучасніша зброя. Понад те, за цей час Україна об'єднала Європу, європейські країни і змусила переглянути позиції. На новому рівні, вищому, ніж формальний. Вищому, ніж міждержавний, – на рівні звичайного життя людей, на рівні мільйонів.

Правди без щирості, відкритості не існує. Цієї відкритої позиції президент України Володимир Зеленський прагне дотримуватися і тепер, про що свідчать його щоденні звернення, позбавлені особливої офіційності та протоколу. Духовна перемога Правди відображена у висловленій президентом України на 91-й день війни констатації: «Світ виявився не готовим до української сміливості – до сміливості усіх наших людей, які не поступаються Росії і продовжують захищати нашу державу. Згадайте, як все починалося...» [20].

Висновки. Війна – жахливе явище, що виявляє аморальність тієї частини світу, де перевагу мають закони прагматики, а не духовності, де сутнісні (духовні) сенси Правди втрачені і світ функціонує за спотвореними уявленнями про Правду. Відповідно, соціальні комунікації та журналістика оперують трансформованими псевдоправдами, а не сутнісною Правдою. Духовна сила у війні – це сила Правди. І вона має здатність перемагати. А тому актуальним питанням наразі є пізнання та повернення до сутнісної Правди, передусім, в СК і журналістиці. Це ставить певний виклик перед журналістською освітою та наукою. Духовний аспект соціальнокомунікаційної взаємодії потребує міждисциплінарних досліджень і є перспективним науковим напрямком.

Завершимо поетичною риторикою щодо Правди Тараса Шевченка, який писав: «Жива правда / У Господа Бога!» («Сон», 1844); «Живого істинного Бога / Ти слово правди понесла» («Неофіти», 1857); «Пошли мені святеє слово, / Святої правди голос новий!» («Неофіти», 1857); «Нехай же серце плаче, просить / Святої правди на землі» («Чигирине, Чигирине», 1844). А ще важливе для журналістської освіти: «Учи неложними устами / Сказати правду» («Муза», 1847-1861).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Петренко, С. І. (2020). *Правда як соціальнокомунікаційна категорія журналістики*. (Дис. докт. філософії). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ. Відновлено з DOI: [10.13140/RG.2.2.25776.07688](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.25776.07688)
2. Лось, Й. Д. (1993). Повернути у журналістику правдолюбство і моральний пафос. *Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України: Збірник матеріалів науково-практичної конференції*, 32-40. Львів: Світ.
3. Лось, Й. Д. (1999). Правда слова. *Публіцистика і тенденції розвитку світу*. Відновлено з: URL: http://old.journ.lnu.edu.ua/publications/publicystyka01/Publicystyka_P1_01_Los.pdf (17.08.2019).
4. Лось, Й. Д. (2001). Бачити великі істини *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*, 21, 26–40.

5. Лось, Й. Д. (2004). Журналістика перед новим викликом. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*, 25, 18-43.
6. Михайлин, І. Л. (2007). Об'єктивність і правда в журналістиці. *Культура народів Причорномор'я*, 101, 131-134. Відновлено з URI: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/77496> (19.05.2018).
7. Михайлин, І. Л. (2008). *Журналістика як всесвіт : вибрані медіадослідження*. – Харків: Прапор.
8. Михайлин, І. Л. (2011б). Природа факту в площині журналістики. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*, 14, 120–138.
9. Різун, В. В. (2008). Правда і кривда: історія взаємин. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Филология. Социальная коммуникация*, 21(60), 1, 231-241..
10. Різун, В. В. (2017). Журналістика починається з особи журналіста. Ю. В. Бондар, В. М. Корнеєв (упоряд.). *Університети Володимира Різун: слово на пошану з нагоди 60-річчя та праці ювіляра*. (с. 347-350). Одеса: Астропринт.
11. Різун, В. В. (2017). Журналістська діяльність і парадокси масового спілкування. Ю. В. Бондар, В. М. Корнеєв (упоряд.). *Університети Володимира Різун: слово на пошану з нагоди 60-річчя та праці ювіляра*. (с. 328-335). Одеса: Астропринт.
12. Різун, В. В. (2017). Ідея журналістської освіти в контексті дискурсу про університет. Ю. В. Бондар, В. М. Корнеєв (упоряд.). *Університети Володимира Різун: слово на пошану з нагоди 60-річчя та праці ювіляра*. (с. 308-327). Одеса: Астропринт. DOI: <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.12402.79047>
13. Keyes, Ralf. (2004). *The Post-Truth Era. Dishonesty and Deception in Contemporary Life*. New York: St. Martin's Press. Retrieved from: <https://hadinur1969.files.wordpress.com/2018/10/ralph-keyes-the-post-truth-era-dishonesty-and-deception-in-contemporary-life-st-martin-s-press-2004.pdf>
14. Зеленський, В. (2022, 25 лютого). Звернення Президента на другий ранок масштабної війни. Відновлено з <https://www.youtube.com/watch?v=6ho0LnzOKvg>
15. Зеленський, В. (2022, 26 лютого). Вечірнє звернення Володимира Зеленського від 26 лютого. Відновлено з: https://www.youtube.com/watch?v=CB7o6YEDVA&ab_channel=24%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB
16. Зеленський, В. (2022, 27 лютого). Ранкове звернення Зеленського від 27 лютого.. Відновлено з: https://www.youtube.com/watch?v=Gbnbx_Kg9Ig&ab_channel=24%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB
17. Зеленський, В. (2022, 3 березня). Ранкове звернення Зеленського від 3 березня. Відновлено з: https://www.youtube.com/watch?v=tM4-SvxqtDQ&ab_channel=24%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB
18. Зеленський, В. (2022, 1 березня). Виступ президента перед Європарламентом. / 1 березня 2022 р.. Відновлено з: <https://www.youtube.com/watch?v=IPx6ECXWfNw>
19. Зеленський, В. (2022, 3 березня). Звернення Володимира Зеленського до українців. / 3 березня 2022 р. Відновлено з: https://www.youtube.com/watch?v=atW0WvG5s38&ab_channel=%D0%A2%D0%A1%D0%9D
20. Зеленський, В. (2022, 25 травня). Звернення Президента України Володимира Зеленського за підсумками 91-го дня повномасштабної війни. Відновлено з: <https://www.youtube.com/watch?v=cbL2nVIp0LM>